

Автор матеріалу:
Тарас Олексин, методист, керівник
гуртка Дитячого центру туризму, спорту
та екскурсій м. Львів

Підготував: ~~Олексин Тарас Євгенійович~~

ЧИ ПОТРІБНА УКРАЇНЦЯМ «МАСОВА» ВИЩА ОСВІТА, У ЇЇ СУЧАСНОМУ ВАРІАНТІ?

ВСТУП

Щороку десятки тисяч українських сімей стають учасниками глобального «квесту», пов'язаного із завершенням навчання дітей у школі та вибором їхнього професійного майбутнього. При цьому, традиційно вважається, що диплом про вищу освіту у престижному ВНЗ чи на «правильному» факультеті відкриє перед молодою людиною всі двері на шляху до успішної кар'єри та забезпеченого життя. Посиленню «моди» на вищу освіту посприяли і дії держави: впровадження ЗНО, відносна доступність навчання, широка стипендіальна підтримка тощо.

Наслідки не забарились. Так, за даними *EdStats* Світового банку, частка населення на наших теренах, старшого за 25 років, яке здобуло вищу освіту, зросла від 10% у 1980 р. до понад 40% станом на 2010 р. Для порівняння, у Німеччині кількість людей із вищою освітою на той момент сягала лише 25%. При цьому, згадані цифри мають тенденцію до подальшого зростання [3, с. 5-6].

Здавалося б, відповідність вітчизняної статистики з «масовизації» вищої освіти загальносвітовим тенденціям повинна нас порадувати. Втім, вже у січні 2020 р. один із найбільших сайтів з пошуку роботи в Україні опублікував результати дослідження, згідно з яким понад 60% наших співвітчизників працюють не за спеціальністю. Серед тих же, кому пощастило знайти роботу, що відповідає освіті, майже третина не задоволена її реаліями, і задумується про освоєння нової спеціальності [1].

Виникає логічне питання: чи можна, за таких обставин, вважати ефективною існуючу модель підготовки фахівців в Україні? Чи потрібна нам «масова» вища освіта, у її сучасному варіанті? Чи відповідає вона очікуванням суспільства та вимогам ринку? І чи такою вже поганою є «мода» на освіченість в Україні?

РЕТРОСПЕКТИВА

Історія вищої освіти розпочалася понад три тисячі років тому у країнах Стародавнього Сходу. Тогочасна інтелектуальна еліта, яку готували до управління державою або релігійного

служіння, вивчала філософію, астрономію, поезію та закони природи. В епоху еллінізму і часи панування Римської імперії цей підхід зберігся, а самі дисципліни вивчались уже більш поглиблено, у зв'язку з диференціацією науки.

На основі цієї спадщини у X-XI ст. постала «середньовічна» модель вищої освіти, що передбачала вивчення семи «вільних наук» (граматики, риторики, діалектики, арифметики, геометрії, астрономії і музики), а також поєднання теоретичних знань із практикою. Цей підхід і ліг в основу сучасної системи освіти [10].

Втім, від часу свого зародження і аж до кінця XIX ст. вища освіта залишалася ознакою елітарності членів суспільства та привілеєм чоловіків. Ситуація почала активно змінюватися у зв'язку з лібералізацією соціальних норм та науково-технічним прогресом, що вимагав високої кваліфікації працівників.

Яскравим прикладом цих процесів стали США, де у 1991 р. частка дипломованих спеціалістів сягнула 25% серед чоловіків і 20% – серед жінок, збільшившись, порівняно з 1940 р., у понад чотири і п'ять разів відповідно [15, р. 8].

Сучасна статистика вказує за поглиблення цих тенденцій. Так, у країнах ЄС, станом на 2016 р., мали вищу освіту 39.1% громадян. І це попри відносну дорожнечу навчання у більшості ВНЗ Заходу. Що характерно, уряди цих держав вбачають своє завдання у збільшенні частки такого населення до понад 40% [11].

Окремою уваги заслуговує також Китай, де кількість студентів зросла між 1999 р. і 2010 р. на цілих 488%. У Бразилії ці цифри складають +267%, у Мексиці – +155%, а в Індії лише за три роки – +76%.

На цьому фоні, «масовість» вищої освіти в Україні, зі зростанням чисельності її здобувачів з 1999 р. до 2007 р. на 73%, виглядає абсолютно логічною і далеко не рекордною [7]. Особливо, в умовах глобалізації, коли вітчизняні спеціалісти є стабільно затребуваними за кордоном [12]. З іншого боку, проблеми із працевлаштуванням за спеціальністю для великої частини випускників, а також високий рівень безробіття серед освіченої молоді викликають занепокоєння щодо результативності навчання і його відповідності сучасним вимогам [13-14].

Тож чи можна вважати сучасну модель «масової» вищої освіти в Україні ефективною, а чи вона потребує докорінного реформування? Давайте розглянемо аргументи обох сторін.

АРГУМЕНТИ

1. «МАСОВА» ВИЩА ОСВІТА Є ПОЗИТИВНИМ ЯВИЩЕМ ДЛЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.

«Привілей університетської освіти є великим; чим ширше він поширюється, тим краще для будь-якої країни».

Вінстон Черчилль (1874-1965) – державний діяч, письменник, Прем'єр-міністр Великої Британії у 1940-1945 рр. та 1951-1955 рр.

✓ **«Масовість» вищої освіти впливає на загальний рівень добробуту суспільства.** Прикладом цього є розвинуті азійські держави. Високий рівень освіченості

населення, поряд із затребуваністю висококваліфікованих працівників, призводить до постійної конкуренції за них серед роботодавців. «Полювання» за освіченими людьми здійснюють також у країнах Заходу. Активні «соціальні ліфти» для високовмотивованих і кваліфікованих громадян призводять, у свою чергу, до їхнього фінансового благополуччя, зростання грошового обігу у сферах, якими ці люди користуються, а в підсумку – до загального економічного розвитку.

✓ **Сам процес здобуття вищої освіти сприяє розширенню світоглядних горизонтів у студентів.** Однією з причин цього явища є умови навчання. Різноманітність предметів та виконуваних завдань, акцентована увага на самостійності підготовки і наявність моральних авторитетів сприяють формуванню зрілої особистості, із високим рівнем адаптивності та критичним мисленням. Як наслідок, студенти і випускники ВНЗ характеризуються високим рівнем мобільності, соціальної активності та зацікавленості культурним життям.

✓ **Для хорошого педагога дещо більша чисельність студентів та різний рівень мотивації до навчання у них – не проблема,** а професійний виклик і стимул до нововведень у викладанні. Така людина здатна налагодити контакт зі студентами, розкривши їхній потенціал. При цьому, цікава подача матеріалу, увага до практичної складової та акцентування уваги на перспективах засвоєння нових знань здатні вмотивувати молодь до сумлінного навчання, а нерідко – до повної професійної переорієнтації.

✓ **У процесі навчання, молодь ближче знайомиться із суміжними галузями знань.** В результаті, у випадку проблем із працевлаштуванням за спеціальністю, студент здобуває наступний фах уже абсолютно усвідомлено. Підтвердженням сказаного стають часті випадки із «черговою» вищою освітою серед випускників. При цьому, тісне знайомство із новою сферою, здебільшого, відбувалося саме в університетських стінах. Тож навіть «хибну» спеціальність можна розглядати як певний «базис» для формування освіченого громадянина, а також як «пролог» до появи високовмотивованого фахівця.

✓ **Студентське життя в іншому місті дуже часто є «адаптаційним» періодом між дитинством і зрілістю.** Розширюючи свої соціальні контакти, привчаючись до самостійного вирішення різноманітних завдань, юнаки і дівчата отримують більше шансів на розкриття себе та успішний старт професійної кар'єри.

✓ **Вища освіта дозволяє суттєво поглибити наявні знання з «вузькопрофільних» предметів та іноземних мов, вирізняється увагою до оформлення документації і появою «суспільствознавчих» дисциплін (філософії, психології, педагогіки тощо).** Паралельно, студенти отримують практичний досвід як автономної, так і командної роботи. В результаті, випускник набуває більшої цінності для ринку праці, оскільки може якісно виконувати обов'язки (в тому числі – на керівних посадах) без надто тривалого додаткового навчання. Зекономлений час та ресурси і роблять людей із вищою освітою такими бажаними для роботодавців.

✓ **Значний рівень освіченості українців надає їм конкурентну перевагу під час пошуку високооплачуваної роботи за кордоном.** Незважаючи на всю складність проблеми «відтоку мізків» в масштабах держави, валютні надходження членам сімей таких осіб з-за кордону та підвищення конкуренції між роботодавцями всередині країни, безумовно, слід вважати позитивними для економічного розвитку.

✓ **Популярність вищої освіти створює «тренд» на інтелектуальну еліту.** Як наслідок, виникають нові навчальні заклади, які конкурують за абітурієнтів і талановитих викладачів, пропонуючи що одним, що іншим все кращі умови навчання. Науковці з різних галузей отримують шанс ділитися своїми знаннями й ідеями з широкою аудиторією. Паралельно зростає «супутня» інфраструктура: нові навчальні корпуси, бібліотеки, медіатеки, лабораторії, концертно-виставкові зали, молодіжні заклади харчування тощо. Все це створює тисячі нових робочих місць, розвиваючи сферу послуг. В окремих випадках, вищі навчальні заклади здатні формувати економіку цілого міста (яскравим прикладом для України є містечко Острого).

2. «ОБОВ'ЯЗКОВІСТЬ» ВИЩОЇ ОСВІТИ В УЯВЛЕННІ СОЦІУМУ НЕГАТИВНО ВПЛИВАЄ НА ЖИТТЯ КРАЇНИ.

«Освіта – це те, що більшість отримує, багато хто передає та лише деякі мають».

Карл Краус (1874-1936) – австрійський письменник та журналіст, один із провідних німецькомовних сатириків ХХ ст.

✓ **«Обов'язковість» вищої освіти нівелює саме значення університетського диплому.** Адже його наявність перестає бути запорукою фаховості потенційного працівника. В результаті, шанс на «роботу мрії» все частіше залежить не від наполегливого навчання, а від щасливого випадку чи наявності зв'язків.

✓ **Значна кількість здобувачів освіти негативно впливає на якість навчання.** В умовах ринкової економіки, посилений попит на здобуття освіти породжує відповідну пропозицію як з боку державних, так і комерційних навчальних закладів. Навчальні плани пристосовуються під людей із низькою мотивацією до навчання та вельми посередніми здібностями в обраній галузі. З іншого ж боку, зумовлений впливом студентів «кадровий голод» у колективах ВНЗ значно збільшує ризик працевлаштування викладачів без педагогічного таланту чи мотивації в якійсь роботі. В результаті, стабільно знижується якість знань, які пропонуються в університетських стінах.

✓ **Завантаженість у роботі з документацією та великими академічними групами не надає викладачам змоги активніше розвиватися у науковій сфері.** Цей факт породжує додаткову відсталість теорії у вищій школі від реалій тої чи іншої професії. Університети перетворюються з елітних закладів освіти (із відповідними вимогами до студентів та й самим рівнем викладання), що здатні поповнювати ринок професіоналами і продукувати винаходи, на «конвеєри з видачі дипломів», що надто часто не відповідають заявленому високому статусу.

✓ У реаліях постіндустріального суспільства, **все більше людей знаходять альтернативу «офіційній» освіті у «навчанні впродовж життя»** – періодичному проходженні тематичних курсів або тренінгів. Економія коштів і часу, більша актуальність здобутих знань і тісніша взаємодія між слухачами курсів і викладачами зайвий раз засвідчують нежиттєздатність масової університетської освіти у її сучасному вигляді.

✓ **Мода на вищу освіту далеко не завжди відповідає потребам самої молоді.** Як вона, так і впровадження ЗНО породили феномен «випадкового» потрапляння на той чи інший факультет. Мова йде про випадки, коли абітурієнт (а ще частіше – його або її батьки) обирають не стільки бажану, скільки доступну за набраними балами спеціальність. Левова частка таких студентів має постійні проблеми із навчанням, а через деякий час все одно змушена змінювати свій фах, через недостатню компетентність. В результаті, окрім прямих витрат часу і грошей, молодь «випадає» із активного економічного життя одразу на декілька років.

✓ **Сам концепт «масової» безоплатної вищої освіти негативно впливає на економічний розвиток держави,** адже значна частина коштів платників податків спрямовується на утримання «бюджетних» місць в університетах. Враховуючи пізнішу перекваліфікацію більшості випускників, виникає серйозне занепокоєння щодо доцільності таких витрат.

✓ В уявленні вітчизняного суспільства, яке базується ще на реаліях радянського часу, вища освіта є незмірно «перспективнішою» за професійно-технічну. Насправді ж, ринкова економіка давно змінила цю ситуацію. Подібна **деформація ринку праці стає додатковим каталізатором для економічних криз та зростання безробіття.**

✓ Університети завжди відігравали роль місць формування інтелектуальної еліти країни – рушійної сили в її політичному, економічному та культурному розвитку. **В умовах «масовизації» вищої освіти, навчальним закладам стає все важче виконувати свою суспільну місію.**

ВИСНОВОК

Як бачимо, у сучасному світі спостерігається чітка тенденція до «масовизації» вищої освіти. При цьому, зростання освіченості населення сприймається урядами як провідних держав світу, так і країн, що розвиваються, як ключ до науково-технічного прогресу та економічного зростання. Постійне вдосконалення технологій, ускладнення виробничих процесів та швидка зміна тенденцій на ринку праці вимагають від вищих навчальних закладів виховання висококваліфікованих спеціалістів з глибокими знаннями у певній сфері та хорошою адаптивністю. Тож прагнення мільйонів українців отримати вищу освіту заради кращих перспектив цілком відповідає загальносвітовій практиці.

З іншого ж боку, багатьма аналітиками проблема вбачається не стільки у кількості випускників ВНЗ, скільки у наслідках, до яких вона здатна призвести. А це і ризик зниження рівня знань серед студентів, і викривлення цілих секторів економіки, і труднощі з професійною самореалізацією випускників.

Як наслідок, прийняття аргументів «за» або «проти» неможливе без надання відповідей на наступні запитання:

- Чи сприяє «масовість» вищої освіти економічному розвитку нашої країни?
- Чи існує пряма залежність між поширеністю університетської освіти та культурним рівнем соціуму?
- Чи вирішує сучасна модель вищої школи в Україні запити ринку праці та самого суспільства?

- Чи можливо відшукати компроміс між обома позиціями, який був би здатний задовольнити прихильників кожної з них?

ГЛОСАРІЙ

(сформований у відповідності до офіційних визначень із документів № 4-6)

Академічна мобільність – можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому вищому навчальному закладі (науковій установі) на території України чи поза її межами.

Безоплатна («бюджетна») освіта – освіта, яка здобувається особою за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів, згідно із законодавством.

Вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти.

Вищий навчальний заклад (ВНЗ) – окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей.

Галузь знань – основна предметна область освіти і науки, що включає групу споріднених спеціальностей, за якими здійснюється професійна підготовка.

Здобувачі вищої освіти – особи, які навчаються у вищому навчальному закладі на певному рівні вищої освіти з метою здобуття відповідного ступеня і кваліфікації.

Кваліфікація – офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважена установа встановила, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) відповідно до стандартів вищої освіти, що засвідчується відповідним документом про вищу освіту.

Компетентність – динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти.

Контрактник – студент, який здобуває вищу освіту за контрактом з ВНЗ, за кошти фізичних чи юридичних осіб.

Професійно-технічна освіта – сукупність систематизованих знань, професійних умінь і навичок, необхідних для виконання певної роботи чи групи робіт, що формується у професійно-технічних навчальних закладах, а також шляхом індивідуального чи курсового навчання на виробництві, у сфері послуг.

Результати навчання – сукупність знань, умінь, навичок, інших компетентностей, набутих особою у процесі навчання за певною освітньо-професійною, освітньо-науковою програмою, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти.

Ринок праці – це сфера формування попиту і пропозиції на робочу силу за допомогою ціни на працю (заробітної плати).

Спеціальність – складова галузі знань, за якою здійснюється професійна підготовка.

Якість вищої освіти – рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Більшість українців працюють не за спеціальністю [Електронний ресурс] // Освіторія.Медіа. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://osvitoria.media/news/bilshist-ukrayintsiv-ne-pratsuyut-za-spetsialnistyu/>.

2. Визначено 9 недоліків освітньої системи України. У МОН оприлюднено звіт ОЕСР [Електронний ресурс] // Педагогічна преса: Все про освіту в Україні. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://pedpresa.com.ua/180827-vyznacheno-9-nedolikiv-osvitnoyi-systemy-ukrayiny-u-mon-oprylyudneno-zvit-oesr.html>.

3. Дослідження сфери освіти в Україні: до більшої результативності, справедливості та ефективності [Електронний ресурс] // World Bank Group. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/790931568661644788/pdf/Overview.pdf>.

4. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

5. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

6. Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 32, ст. 215). – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80#Text>.

7. Каленюк І. Вища освіта в Україні: наші позиції у світі [Електронний ресурс] / Ірина Каленюк // НВ. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://nv.ua/opinion/vysshee-obrazovanie-v-ukraine-nashi-roziciji-v-mire-58044.html>.

8. Клецова Ю. Чи потрібно здобувати вищу освіту: плюси і мінуси диплома [Електронний ресурс] / Юлія Клецова // Факти. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://fakty.com.ua/ua/lifestyle/20190808-chy-potribno-zdobuvaty-vyshhu-osvitu-plyusy-i-minusy-dyploma/>.

9. Легка В. Неформальна освіта в Україні: особливості, переваги, недоліки [Електронний ресурс] / Василина Легка // Український інтерес. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://uain.press/blogs/neformalna-osvita-v-ukrayini-osoblyvosti-perevagy-nedoliky-1063599>.

10. Найдъонов О. Г. Філософські аспекти історичного розвитку концептуальних основ вищої освіти / О. Г. Найдъонов // Гілея: науковий вісник. – 2014. – Вип. 87. – С. 305-309.

11. Освіта впливає на рівень життя: Як вона змінюється в країнах ЄС? [Електронний ресурс] // Європейський Союз в Україні. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://medium.com/@euukrainecoop/education-in-eu-countries-6f0b332592e1>.

12. Рівень безробіття в Україні [Електронний ресурс] // Мінфін. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/>.

13. Щудло С. А. Масовизація вищої освіти: інституційна пастка чи суспільне благо? / С. А. Щудло // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Сер. : Соціологія. – 2014. – Т. 234, Вип. 222. – С. 65-69. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2014_234_222_15.

14. Які українські робітники найбільш затребувані за кордоном [Електронний ресурс] // Канал 24. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://news.24tv.ua/yaki_ukrayinski_robitniki_naybilsh_zatrebuvani_zakordonom_n775042.

15. Snyder T. 120 Years of American Education: A Statistical Portrait [Електронний ресурс] / Thomas D. Snyder // Center for Education Statistics. – 1993. – Режим доступу до ресурсу: <https://nces.ed.gov/pubs93/93442.pdf>.